DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-670-9-50

ПРОБЛЕМАТИКА ОЦІНКИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ ВИСНОВКІВ ТА МЕЖ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У СУДОЧИНСТВІ

Рубець Катерина Володимирівна
старший судовий експерт лабораторії почеркознавчих та технічних досліджень документів,
Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна

Ефективний розвиток правової системи України безпосередньо залежить від якості та об'єктивності здійснення правосуддя. У сучасних умовах, коли процеси доказування стають дедалі складнішими та потребують глибокого аналізу, суди все частіше спираються на висновки судових експертів. Відповідно до базових засад процесуального законодавства України, жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили, а висновок експерта підлягає оцінці за внутрішнім переконанням судді, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі матеріалів.

Проблематика оцінки судово-експертних висновків та меж використання спеціальних знань у судочинстві не є новою і традиційно перебуває в центрі уваги правової науки. Вагомий внесок у дослідження гносеологічних та процесуальних аспектів експертної діяльності зробили такі провідні вчені-криміналісти та процесуалісти, як В. Ю. Шепітько, В. М. Тертишник, В. А. Журавель, М. А. Погорецький, О. Г. Яновська, Н. І. Клименко та інші.

В іноземній і українській спеціальній літературі науковці неодноразово намагалися розв'язати проблеми об'єктивної оцінки достовірності висновку експерта [1, с. 51]. Проте, незважаючи на ґрунтовну теоретичну базу, поява новітніх об'єктів дослідження та ускладнення експертних методик лише загострюють ключовий системний виклик правосуддя. Ця фундаментальна проблема зводиться до гносеологічного парадоксу: суддя має юридичний обов'язок оцінити всебічність, повноту, об'єктивність та безпосередність результатів дослідження, проведеного із застосуванням спеціальних знань, якими сам не володіє.

Слід наголосити, що перевірка необхідна для того, щоб потім правильно оцінити та використати висновок експерта. Тому перевірка

висновку експерта тісно переплітається з його оцінкою, їх не можна відривати одне від іншого [2, с. 61].

Особливої ваги цей нерозривний зв'язок набуває тоді, коли постає питання про необхідність призначення додаткової або повторної експертизи. Наприклад, під час дослідження складних об'єктів – ознак зміненого віком почерку, слідів згенерованих штучним інтелектом документів, або ж при встановленні ступеня схожості нетрадиційних (орнаментних чи голографічних) торговельних марок – суд не може обмежитися поверхневим оглядом. Якщо в процесі всебічної перевірки виявляється неповнота висновку (не досліджені всі надані матеріали, відсутні відповіді на окремі питання), це є прямою процесуальною підставою для призначення додаткової експертизи. Натомість, якщо перевірка виявляє необґрунтованість суперечності між дослідницькою частиною та підсумками, або ж виникають фундаментальні сумніви у правильності висновку, суд призначає повторну експертизу, проведення якої доручається вже іншому експертові.

Також на практиці складнощі з повноцінною перевіркою дослідницької частини висновку породжують низку негативних тенденцій:

по-перше, спостерігається підміна сутнісної оцінки доказу формальною. Не маючи фахової можливості перевірити правильність застосованих методик чи алгоритмів, суди часто зводять оцінку експертного висновку виключно до перевірки його формальних реквізитів. Увага звертається на наявність підпису про попередження про кримінальну відповідальність, кваліфікацію експерта та правильність оформлення вступної частини. При цьому ключовий розділ – дослідницька частина – нерідко залишається поза глибоким судовим аналізом. Оцінюючи висновок наприклад експертизи у сфері інтелектуальної власності, судді фокусуються переважно на підсумкових відповідях, оминаючи складний графічний, звуковий чи семантичний аналіз. У результаті, якщо процесуально документ оформлений бездоганно, суд приймає його як належний доказ;

по-друге, виникає ілюзія «абсолютної істини» висновку судового експерта. У судовій практиці існує небезпечна тенденція перекладання відповідальності за прийняття рішення у справі на судового експерта. Якщо у матеріалах наявний категоричний висновок, суди вкрай рідко наважуються ухвалити рішення всупереч йому;

по-третє, гострою залишається проблема оцінки конкуруючих висновків. Найбільші складнощі виникають тоді, коли сторони надають суду кілька висновків із діаметрально протилежними результатами. Не володіючи критеріями наукової валідації, суду вкрай важко мотивувати надання переваги одному доказу над іншим. У таких випадках призначення

повторної експертизи стає не стільки інструментом пошуку істини, скільки механізмом виходу з процесуального глухого кута, що часто призводить до критичного затягування строків розгляду справи та порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3];

по-четверте, поширеною проблемою є вихід експерта за межі своїх спеціальних знань та вирішення ним питань права. Нерідко під час формулювання висновків експерти вдаються до правової кваліфікації діянь або роблять категоричні твердження, що стосуються суто питань права. Приймаючи такі висновки, суди фактично делегують експерту свої виключні повноваження щодо правової оцінки обставин справи, що є грубим порушенням засад судочинства;

по-п'яте, критичне відставання експертних методик від стрімкого розвитку технологій. Сьогодні суди дедалі частіше стикаються зі справами, що стосуються використання штучного інтелекту, складних промислових зразків чи цифрових слідів. Проте бази методик часто містять застарілі алгоритми, які не адаптовані до новітніх об'єктів. Експерти змушені застосовувати аналогії, що ставить під сумнів наукову валідацію результатів, а суд позбавлений інструментів для перевірки релевантності таких підходів;

по-шосте, термінологічна неоднозначність та надмірна перевантаженість висновків специфічною термінологією. Часто дослідницька частина висновку формулюється настільки вузько-спеціалізованою мовою, що стає абсолютно незрозумілою. Це унеможливлює реалізацію принципу гласності: учасники справи не можуть ефективно опонувати експерту або ставити йому уточнюючі запитання, оскільки просто не розуміють логіки його міркувань.

Підсумовуючи, вищенаведене можна сказати, що ефективний розвиток правової системи в сучасній Україні вимагає переходу до нової парадигми взаємодії суду та судової експертизи. Нагальною потребою стає налагодження тіснішої та системної взаємодії між експертними установами та судами – зокрема через запровадження механізмів попереднього консультативного супроводу, спільних науково-практичних платформ для обговорення новітніх методик та оперативної адаптації експертної практики до викликів часу. Інструментом подолання розриву між спеціальними знаннями та суддівським розсудом має стати як ця тісна взаємодія, так і закріплення на рівні процесуальних кодексів чітких критеріїв перевірки наукової надійності доказів. Судово-експертний висновок повинен залишатися вагомим джерелом доказової інформації, яке підлягає ретельній та всебічній перевірці судом у сукупності з іншими матеріалами справи, а не підміняти собою акт правосуддя. Лише за умови свідомого, критичного

аналізу та злагодженої комунікації між судом і експертною спільнотою держава здатна гарантувати об'єктивність і верховенство права.

Література:

1. Щербаковський М., Проценко А. Оцінка результатів експертного дослідження на підставі ймовірнісного підходу (за матеріалами закордонних публікацій). Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2023. Вип.1 (30). С. 50–69. DOI: 10.32353/khrife.1.2023.04.

2. Циркаль В. Перевірка та оцінка висновку експертизи на досудовому слідстві і у суді // Право України. – 2005. – № 8. – С. 60-62.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 илистопада 1950 р. (з протоколами). Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-670-9-51

ПРІОРИТЕТ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

Савайда Олена Іванівна
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1,
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна

У сучасному світі кризові явища стали невід'ємною частиною розвитку суспільства і держави. Збройні конфлікти, надзвичайні ситуації, пандемії та інші виклики створюють серйозні загрози не лише для безпеки держави, але й для реалізації прав і свобод людини та громадянина. У таких умовах особливо гостро постає питання про співвідношення державних інтересів і прав людини, та їхнього забезпечення. Незважаючи на складність ситуації, міжнародне право закріплює принцип, відповідно до якого права людини залишаються найвищою цінністю навіть у кризових умовах.

Пріоритет прав людини є одним із базових принципів сучасного міжнародного права, який зберігає свою дію навіть у періоди криз – збройних конфліктів, надзвичайних станів, техногенних катастроф чи пандемій. Саме в таких умовах виникає найбільший ризик звуження або порушення прав людини, оскільки держави прагнуть посилити контроль, але важливо тут відмітити, що він (контроль) повинен бути